

Krokuva, 1385 m. rugpjūčio vidurys

– ANTRAKART NEKARTOSIU... – iškošė pro dantis Jadvyga. Jos rankos virpėjo, veidas užkaito, akimis svaidė žaibus. Iškvėpė su šniokštumu, dar kartą giliai įkvėpė ir, priešingai, negu žadėjo, pakartojo įsakymą: – Privalote tučtuojau atverti vartus. Bus nubaustas kiekvienas, kas man nepaklus...

Jos balsas buvo skardus. Net jei toks nebūtų, kiekvienas vis tiek išgirstų, ką ji nori pasakyti. Gvardiečiai ir rūmininkai nedrįso praverti lūpų, tildyti jos, protestuoti. Stovėjo išsirikiavę kiemo pakraštyje, atitvėrę savo valdovę nuo sunkių ažuolinių Vavelio vartų. Iš tolo scena galėjo atrodyti groteskiškai. Vienuolikmetė mergaitė, kurios aukso spalvos plaukų garbanos krito ant pečių, grasino būriui suaugusių vyrų. Bet iš arti vaizdas nežadino juoko. Įniršusi paauglė stotu beveik prilygo suaugusiai moteriai. Jos veido bruožai buvo ryžtingi, balso tonas valdingas. O visų pirma – ji buvo karalius. Ne karalienė, ne valdovo sutuoktinė, bet būtent visateisis monarchas, vienasmeniškai atsakingas už krašto likimą. Formaliai ji vis dar buvo vaikas. Bet pilnamete, pagal to meto teisę ir papročius, turėjo tapti po kelių mėnesių. Ir kiekvienas, kas drįstų jai priešintis, turėjo nepamiršti, kad netrukus jį užgrius tikrų tikriausias įniršis.

Sargybinių akyse buvo galima įžiūrėti dvejonę. Gal kuris net pasišalino, skubiai dingo Jadvygai iš akių. Likusieji traukėsi

ataturpsti, praplėtė aplink valdovę sudarytą kordoną. Niekas jų nedrausmino. Įsakę sustabdyti valdovę aukšti valdininkai žinojo, kad jiems prie pat vartų stovėti iš tiesų nebūtina. Varčios buvo užtrenktos, velenas užblokuotas, raktai paslėpti. Niekas negalėjo patekti į kitą fortifikacijos pusę, nebent ryžtųsi pulti žemyn nuo aukštų įtvirtinimų. Jadvyga tai puikiai žinojo. Bet neketino sutikti, kad jos vardu sprendimą dar kartą priimtų kiti. Ji jau beveik metus tūno auksiniame narve. Ir į ją vis žiūri kaip į rekvizitą, kaip į karalystės vizitinę kortelę ir atkakliai nepaiso jos nuomonės.

– Gana... – beveik suriko ji. Turėjo omenyje ne tik šį konfliktą, bet viską, kas atsitiko per paskutines savaites ir mėnesius. Dar labiau pakėlė balsą ir ryžtingai pareiškė: – Niekas, tikrai niekas iš jūsų man nenurodinės, ką aš galiu įsileisti į savo lovą!

Pasigirdo susirinkusiųjų piktinimosi ir sumišimo šurmulus. Kažką pribloškė tokie žodžiai iš karalienės lūpų. Kažkas susnibždėjo: „Apsaugok, Viešpatie...“ Bet Jadvyga neketino klausytis, ką dideli ponai ir jų parankiniai norėtų pasakyti. Ir taip jau per ilgai sutikdavo tylėti ir būti klusni. Dabar ji kreipėsi į savo gražaus kalėjimo sargybinius, ne į pasipūtusius ir visada viską geriau žinančius aukštus valdininkus, o į tarnus, kambarinčius. Žmones, kuriems didžioji politika mažai rūpi. Ir kurie jai be galo ištikimi. Įsakymas buvo trumpas.

– Atneškite man kirvį! – pareikalavo. Nenorėjo jai paklusti? Gerai. Tokiu atveju ji paims reikalą į savo rankas. Ir sukapojusti vartus į skiedras pati nuties sau kelią į laisvę.

Šią konkrečią akimirką Jadvyga nesvajėjo apie nieką, o tik kaip pabėgti iš Vavelio. Neprisiminė, kad dėl to valdžios bastiono dešimtmečius kovojo jos senelė Elžbieta, kad būtų tarp

Liūdna ir paslaptīga Jadvyga Anžujietē.
Neskelbtas Jano Mateikos eskizas.

šių mūrų ji slėpėsi tą lemtingą dieną, kai įniršusi minia pradėjo žudyti jos žemiečius. Tuo labiau jai nešovė į galvą mintis, kad prieš septyniasdešimt metų toje pačioje vietoje stovėjo jos prosenėlė ir bendravardė. Toji moteris net negalvojo sprukti iš virtovės. Vavelis buvo jos gyvenimo planų viršūnė. Ir vienintelis laimėjimas, dėl kurio iš tikrųjų buvo verta kovoti.

ŽEMOS AMBICIJOS

Apie tai, kas vyko prieš Elžbietos gimimą, motina nenorėjo pasakoti. Tai buvo pernelyg skaudžios ir žeminančios patirtys. Kunigaikštienė Jadvyga buvo kilusi iš Didžiosios Lenkijos valdovų. Raštuose ji dažnai vadinta Jadvyga Kališiete, nes jos tėvas būtų tam mieste prie Prosnos ilgiausiai buvo valdžioje. Jis mirė, kai kunigaikštystė buvo vos kelerių metų vaikas, taigi negalėjo turėti įtakos jos ištekimui ir tolesniam likimui. Giminaičiams nutarus Jadvygos ranka buvo atiduota Vladislovui, kuris dar būdamas gyvas vadintas Alkūne* – Lokieciu arba Lokietka. Kaip galima manyti pagal pravardę, jis buvo labai žemo ūgio žmogus. Bet neužauga turėjo didelių ambicijų ir avantiūristo prigimtį. Savo karjerą Lokietka pradėjo kaip miniatiūrinės valstybėlės Kujavijoje kunigaikštis. Bet net ir ten jam nepriklausė visa valdžia, nes sostą teko dalytis su jaunesniu broliu Kazimieru. Kaip ir daugelis kitų susiskaidžiusios Lenkijos kunigaikštelių, disponavo tokia maža valda, kad užkopęs ant savo pilies bokšto galėjo siekti žvilgsniu kaimyninės kunigaikštystės sienas. Visą jo kariuomenę buvo galima sutalpinti vienoje salėje, o ižde, kurį

* Lenk. *lokietc* – alkūnė (čia ir kitur pateiktos vertėjos pastabos).

sudarė mokesčiai, rinkti iš ne daugiau negu kelių šimtų sodybų, nuolat švilpė vėjai. Šalyje nestigo iškilesnių kunigaikščių. Sudarius jų reitingą pagal įtaką ir prestižą, Lokietka, be abejo, net nepatektų į pirmą dešimtuką. Pirmuoju smuiku grojo Vroclavą valdęs Henrikas Dorasis, Didžiosios Lenkijos valdovas Pšemislai II ir dar gal Plocko kunigaikštis Boleslovas. Bet Lokietka žinojo, kaip įgyti galingesnių kaimynų malonę, kaip gauti naudos ten, kur pešasi du galingesni už jį. Ir kaip rizikuoti, net ir galva, jeigu statymas to vertas.

1289 metais atrodė, kad valios jėga ir išžulumu Vladislovas iškils iki pat viršūnės. Jo armija atsidūrė prie Krokuvos. Miesto, kuris ir šimtui penkiasdešimčiai metų po valstybės susiskaidymo į mažas kunigaikštystes praėjus vis tebebuvo laikomas svarbiausiu Lenkijos tašku. Miestu, kuriame koncentravosi valdžia, kuris kiekvienam suverenumi teikia autoriteto. Ir net leidžia svajoti apie galimybes pakeisti istorijos vyksmą, suvienyti šalį ir užsidėti karaliaus karūną. Ši vieta buvo juo reikšmingesnė, kad Krokuvos sostas buvo laisvas. Vietinis kunigaikštis Lešekas Juodasis mirė staiga, nesudaręs testamentą. Ir neturėjo sūnų, galėjusių paveldėti palikimą. Todėl ištisa kunigaikščių kavalkada paniškai puolė rungtyniauti dėl valdžios. Lokietka tose varžytynėse iš pradžių apskritai buvo mažai svarbus. Dalyvavo ne kaip savarankiškas lošėjas, o tik kaip galingesnių Piastų dinastijos narių sąjungininkas. Politiniuose projektuose jam ne tik nebuvo numatyta jokio sosto, bet net ir jokio reikšmingesnio atlygio už dalyvavimą kare. Iš tikrųjų niekas nekreipė į jį dėmesio.

Lokietka mikliai pasinaudojo tuo faktu tikėdamas, kad vietinis elitas veikia parems pradedantįjį kunigaikštį negu tą, kuris jau patyręs slopinti opoziciją ir riboti patarėjų vaidmenis.

Kujavietis apmulkinio savo protektorius ir iš tikrųjų užsitikrino vienos Mažosios Lenkijos politinės frakcijos paramą. Visiems netikėtai Krokua atsidūrė jo rankose. Ir nors jam nepavyko užimti įtvirtinto Vavelio nei ilgiau išsilaikyti Krako mieste, Lokietka jau sukūrė savo įvaizdį ir iškilo į svarbiausių Lenkijos kunigaikščių lygį. Būtent toje valdžios troškimo persunktoje, išdavystės ir klastos pritvinkusioje atmosferoje neramus kunigaikštis susituokė su Didžiosios Lenkijos titulų paveldėtoja. Santuoka turėjo sustiprinti Lokietką, o Jadvygai Kališietei užtikrinti pakankamai turtingą ateitį prie vis galingesnio valdovo šono. Iki 1289 metų žemaūgiui valdovui fortūna vis šypsojosi, o vos jam susituokus laimė nutarė nuo jo nusigręžti. Kiekvienas naujas laimėjimas vietoje šlovės teikė vis naujesnių sunkumų ir kompromitacijų. Krokua netikėtai pateko ne tik į kurio nors tolimesnio Piastų dinastijos nario, bet ir į vis godesnės Pršemislių dinastijos rankas. Lokietka užėmė turtingą Sandomierą, bet tas trofėjus tik pavertė jį grobikų iš pietų atakų tikslu. Karas buvo trumpas, bet ambicingam naujokui nepaprastai skaudus. Lokietka neteko savo teritorinių laimėjimų, pasitraukė net iki Seradzo ir įsijungė į beviltišką gynybą nuo čekų. Pateko į nelaisvę, buvo priverstas padaryti žeminančių nuolaidų.

Kunigaikščio ego patyrė skaudžių mėlynių. O likimas nutarė dar kartą iš jo pasityčioti. 1296 metais, kai per pasikėsinimą žuvo vienas artimiausių jo sąjungininkų, Lokietka parėmė valdžią Didžiojoje Lenkijoje. Staiga tapo beveik visos šiaurinės šalies dalies valdovu ir vėl galėjo imtis pasipriešinimo čekams planų. Bent taip trumpą laiką atrodė. Bet iškilimas, užuot pataisęs Lokietkos situaciją, tik sukėlė jam naujų pavojų. Jadvyga pasibaisėjusi stebėjo, kaip virsta griuvėsiais visa jos tikrovė. Jos situoktinis

1299 metais buvo stipriausias iš Piastų dinastijos. O jau 1300 metais visko neteko. Kiekvienos žemės, kiekvienos valdos ir titulo. Čekai išvijo jį iš šalies lyg kokį banditą. Lokietkos laukė klajonės, kurios vėliau bus apipintos įvairiausiomis legendomis. Net ir po išsistų šimtmečių bus pasakojama, kad kunigaikštis rado prieglobstį paslaptingame urve netoli Oicuvo arba kad nuklydo net iki pačios Romos. Iš tikrųjų apie jo keliones žinoma nedaug. Lokietka dingo iš horizonto palikęs žmoną likimo valiai be pragyvenimo lėšų, be perspektyvų ir bet kokios paramos.

Jadvyga buvo priversta savo jėgomis grumtis su užgriuvusiomis nelaimėmis. Slapstėsi nuo čekų žinodama, kad jie nepraleistų progos blokti į požemius, pasinaudoti ja savo politiniuose žaidimuose arba Lokietkai šantažuoti. Kunigaikštienė, įpratusi būti aptarnaujama, dabar dėjosi esanti paprasta valstietė. Prieglobstį rado Radzejuvo gyvenvietėje Kujavijoje. Po savo stogu ją priglobė miestelėnas Gerekas – vienas iš nedaugelio išvytam kunigaikščiui ištikimų žmonių. Bėgo metai, o Jadvyga stebėjo, kaip čekai vis drąsiau šeiminkauja prie Vyslos ir Vartos. Jų valdovas Vaclovas II Gniezno katedroje vainikavosi Lenkijos karaliumi. Savo nuožiūra suskaidė valstybę, valdžią provincijose perdavė į svetimšalių rankas. Atrodo, kad tapo neabejotinu nugalėtoju. Jadvygai tai buvo juodžiausias gyvenimo laikotarpis. Ne tik dėl skurdo ir neiškos ateities. Kunigaikštienė buvo nuolat apimta baimės. Turėjo mažus vaikus, neturėjo išteklių nei pasirengusių paremti giminaičių. Teko kliautis šeiminko gera valia, kuri juk galėjo kiekvieną akimirką išsisemti. Pirmais mėnesiais jai buvo rodoma valdovei derama pagarba, o po keletrių metų ji tapo tik vis daugiau rūpesčių teikiančiu balastu. Negalima paneigti, kad jai teko savo rankomis atidirbti už pastogę

Voicecho Gersono paveikslas „Lokietka prie Oicuvo“.
Graži legenda ar kas nors daugiau?

ir jos tapatybės paslapties išsaugojimą. Ar Lokietka su ja kada susisiekė? Ar pranešė apie savo ketinimus, stiprino jos dvasią? Ar bent siuntė žinias, kad dar yra gyvas? Nežinoma. Labai galėjo būti, kad jo sugrįžimas Jadvygai buvo tokia pat didelė staigmena, kaip ir buvusiems pavaldiniams. O ypač Vaclovui II.

Lokietka pasirodė Lenkijoje 1304 metais. Pasinaudojo auginčių nepasitenkinimu svetima valdžia ir Čekijos bei Lenkijos karaliaus politinėmis problemomis. Jis žinojo, kad Vaclovas įsivėlė į ginčą su popiežiumi. Ir net tokį ginčą, kokį nepaprastai sunku išspręsti. Čeko įtakų didėjimas nepatiko Apaštalų Sostui ir galingiausioms žemyno dinastijoms. Priverstas gintis karalius nepajėgė suvaldyti savo didžiulės šalies paribių. Lokietka pastebėjo gynybos spragą ir Mažojoje Lenkijoje užėmė Vislicą. Iš ten siekė pamažu atkovoti savo buvusias pozicijas. Ir kartu – susigrąžinti šeimą.